

Onderwijs en Ambulante Begeleiding in Cluster 2

Doelgroep

In cluster 2 krijgen leerlingen met een auditieve of communicatieve beperking onderwijs of ambulante begeleiding. Deze leerlingen zijn doof of slechthorend of hebben een ernstige spraaktaalstoornis. Sommige leerlingen in cluster 2 hebben een meervoudige hulpvraag. Zij hebben bijvoorbeeld ook een verstandelijke en/of motorische beperking, vormen van autisme of ondervinden ernstige psychische problemen. De leerlingen met doofblindheid vormen een kleine, specifieke groep binnen het cluster 2 onderwijs. Wat al deze leerlingen gemeen hebben is de noodzaak van (zeer) intensieve bege-

leiding van de communicatieve en talige ontwikkeling. Ook op andere gebieden heeft de auditieve of communicatieve beperking grote invloed. Deze beperking grijpt diep in op het functioneren en heeft aanzienlijke gevolgen voor de totale ontwikkeling, zowel cognitief als sociaal-emotioneel. De leerlingen vormen daardoor een kwetsbare groep in onze samenleving. Cluster 2 heeft de deskundigheid om adequaat in te spelen op de hulpvragen die samenhangen met de auditieve of communicatieve beperking en de vaak onzichtbare gevolgen voor het totale functioneren.

Het belang van communicatie en taal

Via communicatie en taal verwerf je kennis, bouw je een sociaal netwerk op, ontwikkel je jezelf, leer je keuzes maken en je talenten ontdekken.

Voor leerlingen in cluster 2 verloopt communicatie en het leren van taal niet vanzelf. Door het gehoorverlies of door de spraaktaalstoornis is de communicatieve ontwikkeling en de taalontwikkeling vertraagd en/of verstoord. De communicatie vraagt extra inspanning, van de leerling zelf maar ook van de omgeving, van ouders, van broertjes en zusjes, van vrienden. Het bevorderen van de communicatieve redzaamheid en het leren van taal zijn belangrijke doelstellingen in het cluster 2 onderwijs. Om deze doelen te bereiken is in het onderwijsprogramma veel tijd en

aandacht voor het leren communiceren en voor het leren van taal, zowel mondeling als schriftelijk.

De communicatie wordt aangepast om deze beter toegankelijk te maken voor de leerlingen. Passend bij de leerling gebruiken we in de communicatie visuele middelen (voorwerpen, plaatjes, tekeningen, picto's etc.) en zetten we ondersteunende gebaren en/of de Nederlandse gebarentaal in. Ook sluiten we in onze eigen communicatie en in ons taalaanbod aan bij de mogelijkheden en het taalniveau van de leerling. Een aangepast spreek- of gebaartempo, herhalen van informatie en het geven van enkelvoudige opdrachten zijn strategieën die daarnaast gehanteerd

worden. Door de communicatie en het taalaanbod aan te passen aan de mogelijkheden en behoeften van leerlingen kunnen zij succeservaringen opdoen in de communicatie en krijgen zij kansen om hun communicatie- en taalvaardigheid te verbeteren.

Om communicatief redzaam te (kunnen) worden is in veel gevallen ondersteuning van het netwerk van de leerling noodzakelijk. Voor communicatie heb je altijd een ander nodig, niet alleen op school maar ook thuis en in je vrije tijd. Verschillende vormen van begeleiding zijn mogelijk om de communicatie en interactie in de thuissituatie te stimuleren. Zo bestaan er bijvoorbeeld mogelijkheden voor gezinsbegeleiding, praktische pedagogische ondersteuning in de thuissituatie en het volgen van gebarencursussen. Deze vormen van begeleiding worden uitgevoerd door de zorglocaties van een aantal instellingen. De scholen en ambulante begeleiding werken hier nauw samen mee.

Door kwalitatief goed en gespecialiseerd onderwijs en door ondersteuning van de omgeving maken onze leerlingen vaak grote vorderingen in de communicatie en in hun taalontwikkeling. Dat wil niet zeggen dat alle problemen kunnen worden opgelost en er geen aandachtspunten blijven. Dove en slechthorende leerlingen zullen altijd, ondanks de sterk verbeterde hoorapparatuur, in bepaalde situaties een verminderde toegang tot communicatie en gesproken taal houden. Denk maar aan het communiceren in een grote groep of op een gezellig, maar rumoerig

feest. Een aantal dove leerlingen gebruikt de Nederlandse gebarentaal structureel als voorkeurstaal omdat voor hen het Nederlands in alle situaties onvoldoende toegankelijk blijft.

Ook voor leerlingen met een spraaktaalstoornis kunnen er blijvende aandachtspunten zijn zoals het vertraagd verwerken van auditieve informatie en het moeite hebben met communicatieve voorwaarden bv. het hanteren van adequaat beurtgedrag.

Effectief communiceren kost leerlingen uit het cluster 2 onderwijs daarom vaak blijvend veel energie. De mensen die deze leerlingen tegenkomen, zijn zich hier meestal niet van bewust. Ze zijn niet gewend om hun communicatie en taalaanbod aan te passen. Om leerlingen hiermee te leren omgaan, bespreken en delen we in het cluster 2 onderwijs ervaringen van leerlingen. We verstevigen het zelfbeeld, bevorderen de weerbaarheid en leren de leerlingen om te gaan met knelpunten in de communicatie.

De Meervoudig Gehandicapte (MG) leerlingen in cluster 2, waaronder ook de doofblinde leerlingen vragen om een zeer specifieke benadering. Het realiseren van toegang tot communicatie en taal is voor veel MG leerlingen een zeer intensief proces. Voor een aantal leerlingen is een individuele communicatieve benadering ontwikkeld.

Het delen van ervaringen op het gebied van de communicatie is voor een aantal MG leerlingen moeilijk of niet mogelijk. Zich thuis voelen in een communicatief veilige omgeving staat bij hen voorop.

De kern van het cluster 2 onderwijs: communicatie en taalontwikkeling als rode draad

Het onderwijs werkt doelgericht aan het verbeteren van de communicatie en de taalvaardigheid. Er wordt een flexibele mix van acties ingezet gericht op *revalidatie*, *compensatie* en *adaptatie*.

- Bij revalidatie gaat het ondermeer om een gericht en passend aanbod van gesproken taal met daarin veel herhaling, extra training en logopedie. Voor dove en slechthorende leerlingen is er hooropvoeding en –training en het leren zelfstandig om te gaan met hoorapparatuur.
- Bij compensatie gaat het onder andere om vormen van ondersteunde communicatie (OC), Totale Communicatie (TC), conceptondersteunende communicatie (COC) of de inzet van de Nederlandse gebarentaal (NGT) naast het gesproken (en geschreven) Nederlands bij dove en ernstig slechthorende leerlingen en 4-handen gebaren bij doofblinde leerlingen.
- Bij adaptatie gaat het ondermeer om onderwijs in kleinere groepen, aangepaste interactie en didactiek en (akoestische) aanpassingen in het leslokaal.

Afhankelijk van de mogelijkheden en beperkingen van de leerling wordt de optimale mix van interventies samengesteld. Het vastgestelde ontwikkelingsperspectief van de leerling is hierbij leidend.

De leerlingen leren intensief en expliciet taal te begrijpen en te gebruiken. Het leren van nieuwe woorden en indien van toepassing, het leren van gebaren is een belangrijke doel. Ook de verwerving van de grammatica van de taal vraagt expliciet en doelgericht aandacht. Hoe maak je een zin en hoe vorm je een woord of gebaar. Het leren gebruiken van taal in verschillende situaties wordt geoefend. Het verstaanbaar kunnen spreken krijgt extra aandacht bij dove en slechthorende leerlingen en bij leerlingen met een ernstige spraaktaalstoornis die moeite hebben met de spraakproductie.

Op de school zijn meer uren ingeroosterd voor het taalonderwijs dan op een reguliere school. Veel herhaling en extra training is ingebouwd. De leerkrachten werken in de groep aan de doelen zoals die geformuleerd zijn in de referentieniveaus voor taal, in de kerndoelen voor het (Voortgezet) Speciaal Onderwijs en in de leerlijnen voor cluster 2. Tegelijkertijd stimuleren zij de individuele taalontwikkeling van de leerling. Om aan deze individuele verschillen tegemoet te komen differentieert de leerkracht in de groep. De kwaliteit van de interactie in de communicatie van onze medewerkers met de leerlingen is hierbij cruciaal.

Er wordt gewerkt in kleine groepen. De voordelen hiervan zijn:

- meer kansen en tijd om de communicatieve redzaamheid te bevorderen
- meer tijd voor talige interacties
- meer gelegenheid voor talige interacties
- minder achtergrondgeluid (ruis), meer rust en overzicht
- gesprekspartners zichtbaar voor klasgenoten
- meer gelegenheid om de (individuele) taalontwikkeling te bevorderen

Logopedische expertise is binnen iedere cluster 2 school voorhanden. Individueel en/of in kleine groepjes en/of in de klas wordt doelgericht gewerkt aan de verbetering van de communicatieve redzaamheid en de spraak- en taalvaardigheid van de (individuele) leerlingen. Logopedisten

werken hiervoor samen met de leerkracht en begeleiden en coachen de leerkracht en overige medewerkers op het gebied van de communicatieve redzaamheid en de spraaktaalontwikkeling van de leerlingen. Zij dragen hun kennis op dit gebied over aan het team van leerkrachten en aan de overige medewerkers in de scholen en de dienst Ambulante Begeleiding.

Schriftelijke taal

Omdat de Nederlandse (mondelijke) taalvaardigheid van onze leerlingen een achterstand vertoont of verstoord is, verloopt het leren lezen en schrijven minder gemakkelijk. Daarom staan ook meer uren leesonderwijs op het rooster. Er is extra training en herhaling om het leren lezen onder de knie te krijgen. Ook wordt het leren lezen visueel ondersteund. (Klank)ge-

baren en/of vingerspelling zijn hier voorbeelden van. Stapsgewijs wordt gewerkt aan het leren begrijpen van teksten die de leerlingen lezen. Omdat veel leerlingen in cluster 2 minder Nederlandse woorden kennen en het vaak moeilijk vinden om de grammatica van zinnen en woorden te begrijpen, vraagt dit extra aandacht. Datzelfde geldt voor het leren schrijven van teksten en verhalen.

Wat leren de leerlingen nog meer?

Algemeen

Uitgangspunt voor het onderwijsprogramma zijn de referentieniveaus, de kerndoelen voor het (voortgezet) speciaal onderwijs en de leerlijnen voor cluster 2. Voor leerlingen in het VSO die de diploma-gerichte stroom volgen, gelden de doelen uit de reguliere leerlijnen.

Om goed te kunnen leren en zoveel mogelijk nieuwe kennis op te doen wordt op cluster 2 scholen de communicatie en de instructie aangepast. Dat kan op verschillende manieren, passend bij de mogelijkheden van de leerling. We sluiten aan bij het niveau van taalvaardigheid van de leerlingen en ondersteunen de communicatie visueel.

Een andere belangrijke voorwaarde om te kunnen leren is een veilig pedagogisch klimaat. Voor cluster 2 leerlingen is dit een klimaat waarin leerlingen daadwerkelijk begrepen en gehoord worden en succeservaringen kunnen opdoen in de communicatie. Het is een klimaat waarin anders zijn geaccepteerd wordt. Een klimaat waarin je jezelf mag zijn. Een klimaat waarbinnen structureel aandacht is voor de sociaal-emotionele ontwikkeling. In dit

klimaat wordt leerlingen geleerd weerbaar te worden in contact en communicatie met anderen. Deze weerbaarheid vraagt expliciet aandacht omdat leerlingen door de hulpvragen op het gebied van communicatie en taalvaardigheid altijd extra inspanning moeten leveren in die contacten met anderen.

De overige schoolse vaardigheden en vakken staan natuurlijk ook op het rooster van een cluster 2 school. Doordat communiceren minder vanzelfsprekend verloopt en het leren van de taal langzamer gaat, ontstaat gedurende het leven van de leerlingen met een communicatieve of auditieve beperking een informatieachterstand. Zij pikken spontaan minder informatie op. Deze informatieachterstand zie je terug in de kennis van de wereld die leerlingen hebben. Die kennis is vaak minder groot dan bij leeftijdgenoten. Daardoor moet veel ontbrekende kennis op een expliciete manier worden aangebracht. Dit vraagt vanzelfsprekend extra tijd en niet altijd is deze informatieachterstand volledig in te lopen. De rekenontwikkeling verloopt vaak vertraagd. Ook dit heeft te maken met de vertraagde of verstoorde taalvaardigheid van onze leerlingen. Talige rekenbegrippen die leerlingen op jonge leeftijd als peuter of kleuter moeten leren, zijn voor hen moeilijk. Het automatiseren kost veel leerlingen moeite en vraagt extra training en de inzet van (visuele) hulpmiddelen.

We werken doelgericht aan de sociaal-emotionele ontwikkeling, de motorische ontwikkeling inclusief mobiliteit voor (ern-

stig) meervoudig beperkte leerlingen, de zintuiglijke ontwikkeling en de creatieve ontwikkeling.

De communicatieve of auditieve beperking en de opgelopen informatieachterstand is van grote invloed op de sociaal-emotionele ontwikkeling en daarmee op de totale ontwikkeling. De leerlingen in cluster 2 vormen een erg kwetsbare groep vooral op het gebied van sociale relaties en seksualiteit. In onderzoek worden hoge percentages psychische problemen (40 à 50%) gerapporteerd. Deze psychische problemen zijn zowel internaliserend (depressiviteit, nervositeit, medische klachten zonder directe oorzaak) als externaliserend van aard (bv. agressief gedrag). De problemen op sociaal-emotioneel gebied worden ondermeer veroorzaakt door onvoldoende passende communicatie in de thuissituatie, neurologische stoornissen die samenhangen met de auditieve of communicatieve beperking (bv. als gevolg van hersenvliesontsteking), relatief vaak voorkomend fysiek en seksueel misbruik en verwaarlozing. Preventieve programma's en waar nodig passende vormen van ondersteuning en therapieën worden aangeboden in samenwerking met de zorg. Zelfstandig en zelfredzaam worden, is een belangrijk doel. Door aan communicatie en taalvaardigheid te werken, aan kennisuitbreiding maar ook aan het ontwikkelen van een stevig zelfbeeld bevorderen we zelfredzaamheid en zelfstandigheid. Ook worden vaardigheden op het gebied van zelfredzaamheid en zelfstandigheid gericht aangeleerd.

Voortgezet Speciaal Onderwijs

Als leerlingen vervolgonderwijs volgen in een cluster 2 school betekent dit dat er sprake is van een hardnekkige problematiek op het gebied van de (toegang tot) communicatie en op het gebied van de taalvaardigheid. Achterstanden worden waar mogelijk verminderd en het leren omgaan met de beperking krijgt expliciet aandacht. Daarnaast staan algemeen vormende vakken en beroepsvakken centraal. Om deze vakken te kunnen volgen, wordt de communicatie en instructie aangepast aan het niveau van de leerlingen. Taal komt terug in alle vakken. Nieuwe woorden en begrippen die je nodig hebt om een vak te volgen, worden expliciet aangeleerd en ingeoeffend. Vooraf in de vorm van pre-teaching of tijdens de les zelf. Ook bij het (begrijpend) lezen van teksten met theorie in lesboeken hebben leerlingen ondersteuning nodig. Dit gebeurt onder andere in de vorm van extra instructie en schriftelijke samenvattingen aangepast aan het leesniveau van de leerlingen. Visualisatie speelt bij de instructie een belangrijke rol.

Het toeleiden naar een vervolgonderwijs,

naar arbeid of naar een vorm van dagbesteding gebeurt in het VSO. Jongeren worden binnen het lesprogramma getraind in communicatieve en sociale vaardigheden die zij nodig hebben om in een vervolgsetting te functioneren. Jongeren in het voortgezet onderwijs vormen een kwetsbare groep. Dat geldt zeker en extra voor jongeren in het cluster 2 onderwijs. Ze moeten onder andere leren omgaan met relaties en seksualiteit, alcohol en drugs en (digitale) informatie. Meer nadrukkelijke aandacht en kennisoverdracht is nodig om leerlingen hierin goed te begeleiden. Doel is het terugdringen van en het leren omgaan met het informatietekort dat veel leerlingen hebben. Ook het leren inschatten van de waarde en betrouwbaarheid van informatiebronnen vraagt veel aandacht. Het bevorderen van een positief en reëel zelfbeeld en het verstevigen van de eigen identiteit door het delen van ervaringen is voor deze leeftijdsgroep essentieel. De aanwezigheid van volwassen rolmodellen (doof, slechthorend, met spraaktaalstoornis, doofblind) kan hen hierbij ondersteunen.

Deskundige medewerkers

Het lesgeven aan en begeleiden van leerlingen in cluster 2 vraagt om deskundige en gespecialiseerde medewerkers. Cluster 2 investeert daarom intensief in het opleiden van medewerkers. Er zijn interne scholingstrajecten en trajecten met een aantal hogescholen (Hogeschool Utrecht, Windesheim, Fontys Hogescholen). Onze medewerkers professionaliseren zich doorlopend. Ze moeten kennis opdoen over de specifieke doelgroep waar zij mee werken. Ze moeten leren communiceren in aangepaste vorm. Zij leren bijvoorbeeld het gesproken Nederlands te ondersteunen met gebaren. Voor het lesgeven aan dove leerlingen worden medewerkers

geschoold in de Nederlandse Gebarentaal. Ook moeten zij leren hun communicatie en taalgebruik qua niveau af te stemmen op de leerlingen. Tegelijkertijd moeten ze de leerlingen uitdagen zich op deze gebieden verder te ontwikkelen. Ook krijgen zij scholing op het gebied van didactische en pedagogische vaardigheden die zij nodig hebben om de leerlingen het maximale te laten leren. Ambulant begeleiders worden daarnaast schoold om kennis op het gebied van de doelgroep, de communicatie, taalontwikkeling, pedagogiek en didactiek over te brengen op hun collega's in het reguliere onderwijs.

Diagnostiek

Multidisciplinaire en handelingsgerichte diagnostiek staat aan de basis van elk onderwijstraject. Cluster 2 scholen werken nauw samen met onder andere audiologen, KNO-artsen, psychologen, logopedisten, orthopedagogen en taalpathologen. Zij zijn aangesteld binnen de scholen en/of verbonden aan diagnostische centra waar de scholen en de Ambulante Begeleiding mee samen werken.

Bij de aanmelding van de leerling wordt

in de Commissie voor de Begeleiding in een multidisciplinair team een ontwikkelingsperspectief geschetst op basis van de gegevens die er zijn vanuit de diverse onderzoeken. Indien aanwezig worden vanzelfsprekend de (toets)gegevens van de aanleverende school meegewogen. Gedurende de schoolloopbaan wordt de leerling zorgvuldig gevolgd in de ontwikkeling. De Commissie voor de Begeleiding bewaakt dit proces.

Samenwerking, onderzoek en ontwikkeling

Cluster 2 scholen werken samen met universiteiten (O.a. Radboud Universiteit Nijmegen, Rijksuniversiteit Groningen, Universiteit van Amsterdam en Leiden, Universiteit Utrecht) en hogescholen (Hogeschool Utrecht) voor de uitvoering van (wetenschappelijk) onderzoek in cluster 2 scholen. Een aantal cluster 2 scholen en diensten voor Ambulante Begeleiding beschikt over een eigen onderzoeksafdeling waar toegepast wetenschappelijk onderzoek wordt uitgevoerd.

Landelijk werken cluster 2 scholen samen om de kwaliteit van het onderwijs te borgen en verbeteren. De branchevereniging Siméa speelt hierbij een belangrijke ondersteunende en faciliterende rol. Voor het ontwikkelen van lesmateriaal voor dove en slechthorende leerlingen is de landelijke werkgroep Sprong Vooruit actief.

Stichting Siméa

De Stichting Siméa behartigt de belangen van instellingen die onderwijs en diensten verlenen aan leerlingen die doof of slechthorend zijn en/of ernstige spraak/taalmoeilijkheden hebben. Voor meer informatie: www.simea.nl

Meerdere exemplaren van deze brochure kunt u kosteloos aanvragen via info@simea.nl